

КАВЕЦЬКИЙ Віктор – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти, в. о. завідувача кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. Громницького, 1, Тернопіль, Україна, індекс 6027 (vikav@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. Метою статті є дослідження соціально-професійних позицій сучасних старшокласників як важливого чинника свідомого професійного самовизначення опантанта й аналіз використання сучасних методів, зокрема тренінгових технологій, практичними психологами в профорієнтаційній роботі в умовах сьогодення.

Методологія дослідження полягає в аналізі теоретико-методологічних підходів до визначення сутності професійного самовизначення опантанта в умовах нових суспільних викликів, опрацюванні активних профорієнтаційних методів, проведенні анкетного опитування опантанта з метою визначення їхніх соціально-професійних орієнтирів.

Наукова новизна полягає в проведенні дослідження вибору опантантами подальшого напрямку професійної самореалізації, зокрема, визначено перелік професій, що користуються попитом серед респондентів (дизайнер, програміст, лікар, юрист), досліджено провідні мотиви вибору професії старшокласниками (відповідність вибраної професії інтересам і здібностям опантанта, високе матеріальне забезпечення) і чинники впливу на професійне самовизначення сучасних здобувачів освіти (батьки, представники професії та засоби масової інформації). Проаналізовано рівень обізнаності опантанта про ті чи інші сторони вибраної професії, а також обсяг поінформованості опантанта щодо необхідних особистісних якостей для успішної професійної самореалізації. Окреслено шляхи підготовки опантанта до свідомого професійного самовизначення в умовах сьогодення, зроблено акцент на методах активізації професійного й особистісного самовизначення опантанта. Розглянуто особливості використання тренінгових технологій у профорієнтаційній роботі ЗЗСО в умовах нових суспільних викликів. Проаналізовано досвід проведення профорієнтаційних тренінгів, зокрема використання диспутів, ділових ігор, організації самостійної роботи учнів із професіографічними матеріалами, такими як професіограми, профкарти, психограми.

Висновки. Визначено, що під час організації профорієнтаційної діяльності необхідно враховувати соціально-професійні орієнтири сучасних школярів, спрямовувати зусилля на формування активної позиції самого опантанта – головного суб'єкта професійного самовизначення, а також на розвиток наскрізних компетентностей і професійно важливих якостей, які дадуть йому можливість своє місце на майбутньому ринку праці. Одним із найефективніших методів підготовки молоді до вибору фаху є проведення профорієнтаційних тренінгів, що дають змогу системно підійти до формування готовності опантанта до успішної професійної самореалізації.

Ключові слова: професійне самовизначення, опантанта, соціально-професійні орієнтири школярів, профорієнтаційний тренінг.

KAVETSKYI Viktor – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology and Inclusive Education, Acting Head of the Department of Pedagogy and Psychology and Inclusive Education, Ternopil Regional Communal Institute of Post-Graduate Pedagogical Education, 1, Gromnyskoho Str., Ternopil, Ukraine, postal code 6027 (vikkav@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

CAREER GUIDANCE TRAINING IN THE SYSTEM OF PREPARING STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS FOR PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

Abstract. *The purpose of the article is to study the socio-professional positions of modern high school students as an important factor in the conscious professional self-determination of the optant and to analyze the use of modern methods, in particular, training technologies by practical psychologists in career guidance work in the current conditions.*

Methodology. *The research methodology consists in analyzing theoretical and methodological approaches to determining the essence of professional self-determination of optants in the conditions of new social challenges, developing active career guidance methods, and conducting a questionnaire survey of optants in order to determine their socio-professional orientations.*

The scientific novelty consists in conducting a study of the candidates' choices of the further direction of professional self-realization, in particular, a list of professions that are in demand among respondents (designer, programmer, doctor, lawyer) was determined, the leading motives for choosing a profession by high school students were investigated (correspondence of the chosen profession to the interests and abilities of the candidates, high material security) and factors influencing the professional self-determination of modern education seekers (parents, representatives of the profession and the media) were analyzed. The level of awareness of the candidates about certain aspects of the chosen profession was analyzed, as well as the extent of the candidates' awareness of the necessary personal qualities for successful professional self-realization. The ways of preparing the candidates for conscious professional self-determination in today's conditions were outlined, with an emphasis on methods for activating the professional and personal self-determination of the candidate. The features of the use of training technologies in the career guidance work of the general secondary education institutions in the conditions of new social challenges were considered. The experience of conducting career guidance trainings, in particular, the use of disputes, business games, the organization of independent work of students with professioniographic materials, professionograms, professional maps, psychograms, was analyzed.

Conclusions. *It was determined that when organizing career guidance activities, it is necessary to take into account the socio-professional orientations of modern schoolchildren, to direct efforts to the formation of an active position of the candidate himself – the main subject of professional self-determination, the development of cross-cutting competencies and such professionally significant qualities that will allow him to find his place in the future labor market. One of the most effective methods of preparing young people for choosing a profession is conducting career guidance trainings, which allow a systematic approach to the formation of the candidates' readiness for successful professional self-realization.*

Key words: *professional self-determination, optant, socio-professional orientations of schoolchildren, career guidance training.*

Постановка проблеми. Функціонування суспільства в умовах воєнного стану зумовлює трансформаційні зміни в усіх галузях, зокрема в освітній сфері. Одним із найголовніших завдань, що стоять перед закладами загальної середньої освіти, залишається ефективна професійна орієнтаційна діяльність. Дуже важливо підготувати високопрофесійних працівників, які відновлюватимуть економіку України в післявоєнний період. Для цього насамперед потрібно створити умови для підготовки учнів до адекватного професійного самовизначення.

Аналіз досліджень. Питанням підготовки оптантів до свідомого вибору професії присвятили свої праці Ю. Гільбух, Г. Костюк, В. Моляко, В. Рибалка, М. Тименко, Б. Федоришин, М. Янцур. Педагогічні технології, ефективні в підготовці оптантів до професійного самовизначення, опрацював Д. Закатнов, а Н. Тимошенко підібрала відповідні методики для вивчення

особливостей вибору фаху старшокласниками, І. Мачуська дослідила рівні готовності до професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку, М. Кузів проаналізувала форми та методи профорієнтаційної роботи, І. Ткачук визначила специфіку психолого-педагогічного супроводу особистісного та професійного самовизначення старшокласників, які опинилися у складних життєвих обставинах. Водночас важливо дослідити можливості впровадження сучасних інтерактивних методів у профорієнтаційній роботі закладів освіти в умовах воєнного стану.

Метою статті є дослідження соціально-професійних позицій сучасних старшокласників як важливого чинника свідомого професійного самовизначення оптанта й аналіз використання сучасних методів, зокрема тренінгових технологій, практичними психологами у профорієнтаційній роботі в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед проаналізуємо розуміння поняття «професійне самовизначення» сучасними авторами. Професійне самовизначення Д. Закатнов визначає як процес самореалізації особистості в професійній діяльності шляхом використання своїх здібностей та індивідуально-психофізіологічних якостей. Дослідник наголошує, що процес самовизначення відбувається впродовж усього періоду активної професійної діяльності людини й підготовки до неї (Закатнов, 2012, с. 35). О. Вітковська акцентує увагу на тому, що професійне самовизначення здійснюється через самопізнання особистості з метою розуміння своєї «реалізаційної спрямованості», реалізовується у виборах і прийнятті рішень, а також через пошук оптимальних і прийнятих способів реалізації цих рішень, коригування професійних планів відповідно до умов професійного самоздійснення (Вітковська, 2001, с. 63). Л. Федоренко під професійним самовизначенням розуміє процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також спосіб його реалізації через довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації та умовами, які створюють конкретні види діяльності та соціально-професійні потреби (Федоренко, 2018, с. 144). Отже, дослідники у своїх підходах намагаються врахувати основні складові відомої формули вибору професії: бажання оптантів, їхні можливості, здібності до вибраного фаху й затребуваність професії на ринку праці. У реаліях сьогодення для підготовки учнівської молоді до свідомого вибору фаху важливо враховувати ситуацію на ринку праці, суспільний запит на тих чи інших фахівців. Однак в умовах невизначеності, коли неймовірно важко спрогнозувати потреби країни в кадрах у післявоєнний період, акцент потрібно зробити на активній позиції самого оптанта – головного суб'єкта професійного самовизначення, адже його здатність усвідомлювати, формулювати й реалізовувати відповідні цілі на кожному етапі є важливою умовою подальшого ефективного професійного самоздійснення. Однією з важливих фаз (стадій) професійного самовизначення є вибір оптантами професії, тож важливо врахувати в профорієнтаційній роботі вподобання сучасних школярів. Із цією метою було проведено дослідження соціально-професійних орієнтирів учнів 9-х і 11-х класів Тернопільської області. Усього дослідженням було охоплено 506 респондентів.

У майбутньому сучасні дев'ятикласники насамперед прагнуть опанувати професії дизайнера (12,2%), програміста (9,4%) і юриста (6,6%). Також оптанти прагнуть реалізувати свій потенціал у медичній галузі та підприємницькій діяльності. Водночас дев'ятикласники надають перевагу фаху психолога, менеджера, педагога, бухгалтера. З робітничих професій найбільшою популярністю користується фах кухаря (3,8%) і автомеханіка (3,4%). Схожа тенденція зафіксована і у відповідях одинадцятикласників: випускників шкіл приваблює фах дизайнера (7,9%), програміста (7,3%), лікаря (7,3%), також чимало охочих опанувати юридичні, педагогічні й економічні спеціальності. Серед дівчат популярністю користується фах журналіста, а серед хлопців – механіка та поліцейського. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями дев'ятикласників і одинадцятикласників – 0,67. Аналіз вибраних старшокласниками професій дає змогу простежити певні тенденції. Нині у виборі професії оптанти часто орієнтуються на ті спеціальності, які можна опанувати у своєму регіоні, що зумовлено насамперед питаннями безпеки. Під час вибору фаху учні намагаються враховувати свої професійні інтереси й можливості. Водночас проаналізувати їхній вибір крізь призму затребуваності відповідної професії на

майбутньому ринку праці складно через неможливість достовірного прогнозування його розвитку в умовах сучасності. Вибір професії опантантами доволі прагматичний, так звані романтичні професії не в пріоритеті, що пояснюється суворими умовами поточної ситуації. Водночас фіксується нехтування робітничими професіями, які можуть бути затребувані на ринку праці в післявоєнний період.

До провідних мотивів вибору професії дев'ятикласниками належать урахування наявних професійних інтересів (62,1%), високе матеріальне забезпечення (51,7%) і відповідні умови праці (47%). Також важливими для респондентів є відповідність професії наявним здібностям і можливість взаємодіяти з людьми на роботі. Останнє пов'язано з бажанням великої кількості опантантів опанувати професії типу «людина – людина». Чимало випускників шкіл також намагаються підібрати професію, яка б відповідала їхнім інтересам і здібностям (відповідно 55,6% і 44,5%). Водночас для них важливими є вагома винагорода за працю, належні умови роботи й можливість спілкування з людьми. Також одинадцятикласники зважають на можливість отримати інтелектуальне задоволення від праці. Широкі соціальні й романтичні мотиви не в пріоритеті у старшокласників. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями дев'ятикласників і одинадцятикласників – 0,78. Аналіз чинників впливу на професійне самовизначення показує, що більшість респондентів обстоюють самостійність свого вибору (відповідно 50,8% серед учнів 9-го класу і 51,6% одинадцятикласників). Серед названих опантантами чинників впливу найвагомішими є батьки, представники професії і засоби масової інформації, з останніх насамперед слід виділити інтернет-ресурси. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями дев'ятикласників і одинадцятикласників – 0,86.

Основу для побудови образу власної успішної професіоналізації становлять уявлення людини про вибрану або ж бажану професійну сферу. Аналіз відповідей опитаних нами старшокласників показує, що дев'ятикласники вважають, що вони найбільше обізнані щодо змісту майбутньої професії (82,8%), умов праці (69%) й оплати праці (62,1%). Також більше половини респондентів упевнені, що поінформовані щодо способів праці й перспектив професійного зростання. Лише кожен четвертий дев'ятикласник (27,6%) повідомив, що знає, які професійно значущі якості необхідні для успішної професійної самореалізації. Більшість випускників шкіл також вважають, що поінформовані про зміст майбутньої професії (79%). Також більше половини опантантів зазначили, що обізнані щодо перспектив професійного зростання, умов праці та способів праці. Водночас про оплату праці свою обізнаність окреслили 40,3% респондентів, а знання про професійно значущі якості мають 38,7%. Коефіцієнт рангової кореляції між відповідями дев'ятикласників і одинадцятикласників – 0,78. Важливо під час профінформаційної роботи в ЗЗСО враховувати особливості обізнаності опантантів щодо різних сторін майбутньої професійної діяльності і звернути увагу на ті, з якими учні знайомі найменше. Насамперед це стосується поінформованості щодо професійно важливих якостей. Отримані результати дослідження позицій опантантів щодо вибору напряму професійної самореалізації слід урахувати під час організації профорієнтаційної роботи в ЗЗСО.

Визначаючи сутність професійної орієнтації в сучасних умовах, Д. Закатнов вихідною позицією вказує розуміння особистості опантанта не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку. Важливо не спрямувати опантанта на опанування певного фаху, а створити умови для свідомого професійного самовизначення. Засоби професійної орієнтації відіграють роль стимулів для особистості до профорієнтаційної діяльності й через це – до самопізнання і саморозвитку, що забезпечить оптимальне розв'язання власних життєвих завдань (Закатнов, 2012, с. 57). Отже, професійну орієнтацію в сучасних умовах можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на створення сприятливих можливостей для процесу прийняття рішень школярами в питаннях, пов'язаних із вибором напряму професійної самореалізації.

Здійснення професійної орієнтації в умовах воєнного стану, на думку І. Ткачук, передбачає дотримання певних вимог:

- зміст психолого-педагогічного супроводу вибору фаху опантантами має опрацьовуватися з урахуванням особливостей актуальної ситуації;
- супровід процесу професійного самовизначення має враховувати особливості особистісного розвитку старшокласників, розглядаючи їх як суб'єктів діяльності, здатних до побудови плану власного професійного майбутнього й вирішення практичних завдань його досягнення;

– особливу увагу варто спрямувати на формування оптимістичної позиції оптантів щодо побудови життєвих перспектив, розвиток у них спрямованості на майбутній професійний успіх (Ткачук, 2018, с. 21).

Насамперед важливо забезпечити формування активної позиції оптанта, вмотивованого на успішну професійну самореалізацію, готового до подолання труднощів і здатного адаптуватися до нових життєвих обставин. В умовах, коли неможливо спрогнозувати ситуацію на майбутньому ринку праці, експерти пропонують реалізовувати такі стратегії профорієнтації:

- професійну орієнтацію спрямовувати в майбутнє та динамічно забезпечувати актуалізацію навичок й знань із загальними трендами ринку;
- робити акцент на фундаментальних знаннях, які менше залежать від технологічних, культурних та економічних змін;
- посилювати тенденцію до необхідності розвитку навички навчання протягом усього життя (lifelong learning);
- розвивати крос-функціональну складову отриманих знань і навичок для можливості працювати на стику спеціальностей, зокрема через проєктну діяльність (Україна – 2035, 2021).

Практичні психологи мають спрямовувати свої зусилля на формування високого рівня готовності оптантів до успішної професіоналізації, що передбачає сформованість в них активної позиції стосовно розв'язання проблем вибору професії та позитивного ставлення до праці; наявність обґрунтованої мотиваційної основи вибору фаху та професійного плану, який оптанти готові реалізувати; належний рівень інформованості про світ професій і вибрану ними зокрема; обізнаність щодо можливостей подальшої професіоналізації; компетентності щодо роботи з професіографічними матеріалами, уміння зіставляти власні індивідуально-психологічні особливості з вимогами професій, розвивати в собі професійно значущі якості, відповідність вибраного оптантом напряму професійної реалізації його інтересам, здібностям, можливостям і суспільному запиту (Кавецький, 2017, с. 71).

Реалізація конкретних завдань із підготовки оптантів до професійного самовизначення можлива завдяки використанню різноманітних методів профорієнтації. Є чимало підходів до їхньої класифікації. За одним із них методи поділяють на пояснювально-ілюстративні, або репродуктивні (бесіда, розповідь, пояснення, лекція, демонстрація та ілюстрація явищ і процесів), інформаційно-пошукові (проблемний виклад, евристичні бесіди, методи організації дослідницької діяльності, спостереження, робота з навчальною та іншою літературою), інтерактивні (ділові ігри, метод занурення з елементами гри, «мозковий штурм», контекстне навчання, ігри-вправи, аналіз ситуацій, тематичні дискусії, виробничі задачі з використанням технічних, технологічних та економічних ситуацій, змагальні методи тощо) (Кузів, 2016, с. 143). Відповідно до окреслених вище профорієнтаційних завдань в умовах воєнного стану, зокрема необхідності сформувати активну позицію самого оптанта, особливої ваги набувають методи активізації професійного й особистісного самовизначення, до яких належать:

- 1) профорієнтаційні ігри з класом;
- 2) ігрові профорієнтаційні вправи;
- 3) активізуючі профорієнтаційні опитувальники;
- 4) бланкові ігри з класом;
- 5) схеми аналізу й самоаналізу ситуацій самовизначення;
- 6) карткові інформаційно-пошукові системи;
- 7) настільні ігрові профорієнтаційні методики;
- 8) бланкові профорієнтаційні карткові ігри;
- 9) ігри-дискусії;
- 10) методи ухвалення профконсультаційного рішення (Лещук, 2011, с. 107–108).

Активні профорієнтаційні методи сприятимуть ефективному професійному самовизначенню молоді за умови, що реалізовуватимуться як ретельно продумана система, складові якої взаємопов'язані між собою і взаємодоповнюють одна одну. Найоптимальнішим методом, що виконує цю умову, є профорієнтаційний тренінг. Тренінг розглядають як багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини та групи з метою гармонізації професійного й особового буття людини (Ткачук, 2018, с. 288). У контексті підготовки учнів ЗЗСО до вибору фаху тренінг розглядатимемо як засіб формування активної позиції оптанта

щодо питань, пов'язаних з професійним самовизначенням, розвиток умінь, навичок, необхідних для подальшої ефективної професіоналізації, формування мотиваційного ядра свідомого вибору напряму майбутньої професійної діяльності.

До переваг використання тренінгу в профорієнтаційній діяльності можна віднести такі:

1. Під час проведення профорієнтаційних вправ нерідко виникає жвава дискусія, упродовж якої кожен з опитантів має змогу висловити свою думку щодо проблеми вибору професії, поділитися своїми очікуваннями та тривогами, зіставити їх з висловленими міркуваннями інших учасників, що сприятиме кристалізації власної позиції. Довірлива й доброзичлива атмосфера тренінгового заняття сприяє позитивному емоційному залученню опитанта до проблеми професійного самовизначення.

2. Чимало профорієнтаційних ігор, особливо ті, що спрямовані на проведення професійних проб, формування мотиваційного ядра вибору фаху, моделювання профконсультаційної ситуації, передбачають активний зворотний зв'язок від інших учасників, що забезпечить кожного опитанта додатковою інформацією для роздумів щодо професійного самовизначення.

3. У тренінговій групі можна бути не лише активним учасником, а й глядачем. Наприклад, спостереження за моделями поведінки інших учасників під час програвання вправи «проходження конкурсу на заміщення вакантної посади» зможе збагатити арсенал кожного опитанта, адже відбуватиметься зіставлення цих моделей із власними стратегіями проходження цього випробування.

4. Під час тренінгу особистість перебуває у становищі, що змушує її до самоспостереження й інтроспекції. Крім вищезгаданих завдань, пов'язаних із підготовкою учнів до вибору фаху, профорієнтаційний тренінг також сприяє особистісному розвитку кожного опитанта, формуванню необхідних психічних якостей для успішної професійної самореалізації.

Аналіз опрацьованих науковцями і практиками розробок профорієнтаційних тренінгів свідчить про те, що автори намагаються системно підійти до вирішення питання підготовки молоді до профсамовизначення, акцентуючи увагу на актуальних завданнях. Зокрема, І. Серьогіна в пропонуваному профконсультативному тренінгу «Мій професійний вибір» ставить завдання сформулювати професійні наміри старшокласників, забезпечити набуття умінь, необхідних для професійного самовизначення: колективна співпраця, самостійність, зіставлення особистісних бажань, можливостей, умінь із потребами суспільного виробництва, прийняття важливих рішень, планування будь-якої діяльності тощо (Серьогіна, 2016, с. 288). У профорієнтаційному тренінгу «Карта життя: самостійний вибір майбутньої професії» пропонується спрямувати зусилля на активізацію інтересу учнів до самостійного вибору майбутньої професії на основі індивідуальних властивостей, схильностей, здібностей і вимог до сучасного ринку праці; оволодіння інструментами для свідомого та відповідального вибору професійної діяльності а житті; розвиток рівнів усвідомлення учнями «Я-образу» і «Я-образу майбутнього професіоналу»; формування усвідомленого ставлення учнів до дослідження й вирішення проблеми самостійного вибору майбутньої професії: самооцінка індивідуальних можливостей і їхнє зіставлення з вимогами різного типу професійної діяльності на ринку праці; обґрунтований вибір необхідних напрямів самовиховання з метою успішного професійного самовизначення, вибір технології і розробка алгоритму оволодіння майбутньою професією (Ткачук, 2018, с. 84–85). Наш досвід організації профорієнтаційних тренінгів засвідчив ефективність проведення під час тренінгових занять диспутів «Побудова кар'єри», «Додатковий зарібок», «Наполегливість – шлях до успіху», організації самостійної роботи учнів з професіографічними матеріалами, професіограмами, профкартами, психограмами. На формування в учнів відповідних здібностей, професійно значущих якостей спрямовані ділові ігри «Аукціон професій», «Професія-мрія», «Подорож у світ професій», «На прийомі в роботодавця», «Технологія пошуку роботи», «Професіонал», «Біржа праці», «План професійної кар'єри» та ін.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Під час організації профорієнтаційної діяльності в умовах сьогодення потрібно враховувати соціально-професійні орієнтири сучасних школярів, спрямовувати зусилля на формування активної позиції самого опитанта – головного суб'єкта професійного самовизначення, формування наскрізних компетентностей і таких професійно значущих якостей, що дадуть йому можливість знайти своє місце на майбутньому ринку праці. Одним із найефективніших методів підготовки молоді до вибору фаху є проведення профорієнтаційних тренінгів, що дають змогу системно підійти до формування готовності опитантів

до успішної професійної самореалізації. *Перспективи подальших досліджень* вбачаємо в опрацюванні системи профорієнтаційних тренінгових занять, спрямованих на створення умов для ефективного професійного самовизначення молоді в післявоєнний період.

Література

- Вітковська О. І.** Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. Київ : Наук. світ. 2001. 91 с.
- Закатнов Д. О.** Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
- Кавецький В. Є.** Урахування особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів учнів при забезпеченні готовності опантів до професійного самовизначення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 8 (2). С. 70–77.
- Кузів М. З.** Форми та методи профорієнтаційної роботи в Україні. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 140–146.
- Лещук Г.** Форми та методи профорієнтаційної діяльності соціального педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 106–110.
- Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : методичні рекомендації [Електронні дані] / авт. кол. за наук. ред. І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.
- Серьогіна І. Ю.** Особливості використання тренінгу як інтерактивної технології у процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 7. С. 287–291.
- Ткачук І. І.** Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів : [метод. рек.] / І. І. Ткачук ; наук. ред. В. Г. Панок. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.
- Україна – 2035: людський капітал та ринок праці. URL: <https://hryoutest.in.ua/learn/capital/#/lessons/XC6mFHPP7vKORvVa5JPH-fGvVJOaLYAJ> (дата звернення: 24.04.2025).
- Федоренко Л. П.** Ціннісний аспект професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 2. С. 144–150.

References

- Vitkovska, O.I.** (2001). *Profesiine samovyznachennia osobystosti i praktychni aspekty profesiinoi konsultatsii* [Professional self-determination of the individual and practical aspects of professional counseling]. Kyiv: Scientific world. 91 p. [in Ukrainian].
- Zakatnov, D.O.** (2012). *Tekhnolohii pidhotovky uchnivskoi molodi do profesiinoho samovyznachennia: monohrafiia* [Technologies for preparing students for professional self-determination: A Monograph]. Kyiv: Pedagogical opinion, 160 p. [in Ukrainian].
- Kavetskyi, V.Je.** (2017). *Urakhuvannia osoblyvostei rozvytku sotsialno-profesiinykh oriientyriv uchniv pry zabezpechenni hotovnosti optantiv do profesiinoho samovyznachennia*. [Taking into account the peculiarities of the development of students' socio-professional orientations when ensuring the readiness of candidates for professional self-determination]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences*, 8 (2), 70–77 [in Ukrainian].
- Kuziv, M. Z.** (2016). *Formy ta metody proforiientsatsiinoi roboty v Ukraini* [Forms and methods of career guidance work in Ukraine. Scientific notes]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky – Nizhyn State University named after Mykola Gogol. Psychological and pedagogical sciences*, 1, 140–146 [in Ukrainian].
- Leshchuk, G.** (2011). *Formy ta metody proforiientsatsiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha* [Forms and methods of career guidance activities of a social educator]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 21, 106–110 [in Ukrainian].
- Tkachuk, I.I.** (Ed.) (2017). *Profesiina oriientsatsiia v suchasnii shkoli: krashchi metodychni rozrobky praktychnykh psykhologiv i sotsialnykh pedahohiv malokomplektnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, navchalno-vykhovnykh obiednan, navchalno-vykhovnykh kompleksiv: metodychni rekomendatsii* [Elektronni dani] [Professional orientation in modern school: the best methodological developments of practical psychologists and social educators of small-sized general educational institutions, educational and educational associations, educational and educational complexes: methodological recommendations]. Kyiv: UNMC of practical psychology and social work. 115 p. [in Ukrainian].

- Serohina, I.Ju.** (2016). Osoblyvosti vykorystannia treninhu yak interaktyvnoi tekhnolohii u protsesi navchalnopiznavalnii diialnosti studentiv [Peculiarities of using training as an interactive technology in the process of educational and cognitive activity of students]. *Naukovi zapysky. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – Scientific notes. Series: Problems of methodology of physical, mathematical and technological education*, 7, 287–291 [in Ukrainian].
- Tkachuk, I.I.** (2018). psykholoho-pedahohichniy suprovid osobystisnoho i profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv, shcho opynylysia u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh vnaslidok viiskovykh konfliktiv: [metod. rek.] [Psychological and pedagogical support of personal and professional self-determination of high school students who found themselves in difficult life circumstances as a result of military conflicts: [methodological rec.]. Kyiv: UNMC of practical psychology and social work. 78 p. [in Ukrainian].
- Ukraina – 2035: liudskyi kapital ta rynek pratsi (2021) [Ukraine – 2035: human capital and labor market]. Retrieved from: <https://hryoutest.in.ua/learn/capital/#/lessons/XC6mFHPP7vKORvVa5JPH-fGvVJOaLYAJ> [in Ukrainian].
- Fedorenko, L.P.** (2018). Tsinnisnyi aspekt profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv silskykh shkil [Value aspect of professional self-determination of high school students of rural schools]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 2, 144–150 [in Ukrainian].